

Universiteternes forskning og den humanistiske fødekæde

Af Finn Collin

Den humanistisk forsknings og de humanistiske universitetsstudiers rolle i samfundet ses i dag stadig i en optik, som har rødder tilbage til Marx og hans stærke betoning af det fysiske arbejdes og industriproduktionens primat i økonomien. Denne tænkning er kun på det seneste ved at vige til fordel for en forståelse af humanistisk videns rolle i "videnssamfundet". Man overser imidlertid stadigvæk humanioras rolle i samfundet med hensyn til at skabe indsigt i menneskets natur, i betingelserne for dets trivsel og i vilkårene for dets liv i samfundet.

*The proper study of mankind is man.
Alexander Pope*

I en kronik i Jyllands-Posten 11. november 2005 slog Videnskabs- og teknologiminister Helge Sander til lyd for, at det er på tide at gøre ende på myterne om de danske universiteter. En af myterne er, ifølge Sander, at universiteterne handler om "dannelse, fordybelse og lærd refleksion over tunge faglige temaer". I stedet anbefaler Videnskabsministeren en opprioritering af, hvad han betegner som de "hårde, mere teknisk-naturvidenskabelige fag".

Man aner, at "dannelsen" og den "lærde refleksion" nok er en kodebetegnelse for de humanistiske fag. Der rettes da også ganske rigtigt opmærksomhed imod humaniora senere i kronikken. Det siges ligeud, at de humanistiske fag skal "kende deres besøgstid og indrette sig på, at de nye tider betyder nyt uddannelsesindhold, så en cand. mag. i historie og dansk ikke bliver gemt væk på et lærerværelse eller på et museum". Det fremgår ikke klart, om cand. mag.'en er ansat på museet eller snarere indgår i samlingerne, muligvis i afdelingen for arkaiske erhvervsformer sammen med lygtetænderen og hosekræmmeren. Meningen er under alle omstændigheder klar: Den traditionelle cand. mag. hører fortiden til, og det gælder om at nedprioritere de områder, han beskæftigede sig med. For, som det hedder andetsteds i kronikken, vi kan jo ikke alene leve af at klippe og barbere hinanden.

Ministerens kronik udtrykker en fejlagtig modstilling imellem faglig fordybelse og praktisk anvendelighed hvad angår humaniora. I det moderne samfund, populært kendt som videnssamfundet eller det "post-industrielle samfund", har humanistisk forskning en væsentlig rolle som bidrager til økonomisk vækst; men

disse muligheder kan kun blive til virkelighed, hvis humaniora fastholder sin fordybelse i tunge faglige spørgsmål.

Denne artikel handler om, hvordan humanistisk forskning kan levere dette bidrag til samfundet. Den handler også om den optik i hvilken samfundet typisk betragtes, som gør dette bidrag usynligt og leder politikere til at overse dets eksistens. Men mest af alt handler den om et bidrag af en anden, ikke-økonomisk art, som humanistisk forskning på universiteter og andre højere læreanstalter yder til samfundet, og om grunden til at humaniora må kæmpe så hårdt for at få det anerkendt.

En materialistisk dagsorden

Lad os begynde med at betragte den optik på samfundshusholdningen, ud fra hvilken humanistiske studier fremstår som irrelevante. Det er en opfattelse, som mange af os, ikke blot politikere, implicit ligger under for, selv om vi givetvis vil tage afstand fra den når den ekspliciteres; derfor er det vigtigt at prøve at formulere den. Det er også interessant at søge efter tankegangens historiske rødder. For opfattelser af denne grundlæggende art udspringer aldrig blot fra en simpel betragtning af virkeligheden: De stammer altid fra teoretiske hoveder. Med John Maynard Keynes ofte citerede ord: "The ideas of economists and political philosophers, both when they are right and when they are wrong, are more powerful than is commonly understood. Indeed the world is ruled by little else. Practical men, who believe themselves exempt from any intellectual influences, are usually the slaves of some defunct economist."¹ Den praktiske mand er i dette tilfælde vores videnskabsminister, der utvivlsomt er overbevist om, at han blot leverer en nøgtern beskrivelse af kendsgerningerne vedrørende det moderne samfund. Den afdøde økonom og politiske filosof, der har leveret ideerne, er Karl Marx, hvilket nok kan overraske, da vi jo har at gøre med en liberal minister i en borgerlig-liberal regering. Den version af ideerne som for tiden dominerer har da også på visse punkter vendt sig bort fra sine marxistiske rødder (vi skal se nærmere på disse punkter nedenfor). Den gældende opfattelse lyder noget i denne retning:

Samfundets økonomiske værdiskabelse foregår i den industrielle sektor, der fremstiller materielle produkter til hjemlig konsumtion og til eksport. Dette skete i gamle dage ved menneskers fysiske slid, men i dag har vi avanceret teknologi der hjælper os med opgaven og mangedobler den enkelte arbejders produktivitet.

Den materielle produktionssfære er indlejret i et netværk af tjenesteydelser, der ikke i sig selv skaber værdi, men som dog er en betingelse for, at den førstnævnte kan fungere: Arbejderne skal engang imellem klippes og barberes, og derfor er der brug for folk, der kan levere denne service. Undertiden bliver ar-

---

¹ Keynes (1936) her citeret efter Boserup (1976).

bejdskraften ramt af sygdom, og så må nogen jo træde til og helbrede den. Dette skaber heller ikke i sig selv økonomisk værdi, vi kan jo dog ikke leve af at kurere på hinanden. Blandt servicefunktionerne er også dem der bibringer arbejdskraften dens nødvendige kvalifikationer, altså hele undervisningssektoren (her støder vi på cand. mag.'en!). Her sker der heller ingen værdiskabelse: Vi kan jo dog ikke leve af at undervise hinanden.

Endelig er der pasning af de medlemmer af samfundet, der ikke kan klare sig selv. Dette giver god økonomisk mening, for så vidt det drejer sig om børn, der jo udgør fremtidens arbejdsstyrke. Anderledes med pasning af de gamle, dette er et lidt penibelt kapitel, fordi denne indsats ikke bidrager til at vedligeholde arbejdsstyrken. Under alle omstændigheder skaber pasning ikke økonomisk værdi, vi kan ikke jo leve af at passe hinandens børn og gamle forældre.

Overordnet set varetages så godt som alle de aktiviteter, der skaber økonomisk værdi, af det private erhvervsliv. Det offentlige derimod tager sig af de aktiviteter, hvorved der ikke skabes men tværtimod forbruges økonomiske ressourcer. Finansieringen af den offentlige sektor sker alene ved beskatning af den værdi, der skabes i den private sektor. Derfor bør den offentlige sektor reduceres til det mindst mulige.

Endelig rummer samfundet en kulturel sfære. Til denne hører litteraturen, billedkunsten og musikken, men også bevaring af kulturminde-mærkerne og udstilling af dem på museerne (her træffer vi cand. mag.'en igen!), desuden den lærde refleksion over verdensfjerne temaer, læsning af den klassiske litteratur og deslige som finder sted på universiteternes humanistiske fakulteter. Dette giver personlig dannelse, men skaber ingen økonomisk værdi. I overensstemmelse hermed finder disse aktiviteter typisk sted i offentligt regi.

Vi lever nu i en globaliseret verden, hvor der hersker knivskarp økonomisk konkurrence. Derfor har samfundet ikke mere råd til den lærde lediggang, som teoretiske humanistiske studier og forskningsaktiviteter udgør (i ministerens terminologi "dannelse, fordybelse og lærd refleksion over tunge faglige temaer"). Humaniora kan dog overleve, hvis det omstiller sig i retning af det instrumentelle, det som umiddelbart kan udnyttes til servicefunktioner i erhvervslivet. Men hvis Danmark skal klare sig i fremtidens globale økonomi, er der især brug for at overføre ressourcer til naturvidenskabelig-teknisk uddannelse og forskning, og til den industrielle fremstillingsvirksomhed, som den muliggør.

Fra marxisme til liberalisme

Den skitserede økonomiske model godtages ikke af fagøkonomer, der forlængst har lært at se servicesektoren (den såkaldte 3. sektor) som en selvstændig og meget betydelig kilde til økonomisk værdi, og har udviklet tekniske redskaber til at måle denne. Modellen stammer præcis, som Keynes siger det, fra en *afdød* økonom, hvis tanker langsomt er sivet ned i den kollektive underbevidsthed; det tager altid tid førend videnskabelige tanker når frem til politikere og andet lægfolk.

Modellen stammer som sagt i sin kerne fra Marx. Den er for så vidt ikke en teknisk-økonomisk model, men en filosofisk samfundsfortolkning. Den marxistiske tænke måde placerer af diverse metafysiske grunde materiel produktion i en mere ophøjet kategori end tjenesteydelser, og sætter et skarpt skel imellem naturvidenskabelig viden og humanistisk viden (eller "viden"). Den første er en "produktivkraft", idet den afføder teknologi, der mangedobler den menneskelige produktivitet. Humanistisk "viden" tilhører derimod "overbygningen" af menneskelige kulturfænomener, der afspejler de underliggende økonomiske relationer og øvrige samfundsforhold, ofte på en forvrænget, ideologisk måde, men som ikke selv bidrager til produktionen.²

På Marx's tid var nationaløkonomerne forlængst nået frem til den indsigt, at et samfunds rigdom ikke består i dets reserver af ædelmetaller, eller i jorden: Rigdommen består i den menneskelige aktivitet, det menneskelige arbejde. Heri ligger indtil videre ikke nogen privilegering af en særlig form for menneskeligt arbejde. Men Marx gav en særlig status til det arbejde, som resulterer i et konkret materielt produkt, en vare. Ifølge Marx skaber mennesket sig selv ved at omforme naturen; mennesket lægger dermed sin egen identitet ind i produktet af sin virksomhed. Derfor sker der noget skæbnesvangert, når arbejdsgiveren, i kraft af sit ejerskab til produktionsmidlerne, inddrager arbejdsproduktet og sælger det som en vare på markedet. Ikke alene beriger han sig hermed på arbejderens bekostning ved at stjæle den noksom omtalte merværdi; han berøver samtidig arbejderens hans identitet og fremmedgør ham fra produktet af hans arbejde, og dermed fra sig selv. Arbejderen og hans arbejdskraft bliver hermed selv en blot vare, og ikke længere et autonomt menneskeligt væsen. Der er ifølge Marx brug for en samfundsændring, hvorved ejendomsretten til produktionsmidlerne overføres til fællesskabet, dvs. samfundet, således at den uundgåelige overdragelse af arbejderens produkt ikke længere er en afgivelse til andre, men til arbejderen selv og hans fæller.³

Dette er en metafysisk fabel, gennemsyret af Hegels tanker om menneskers værdighed og gensidige anerkendelse, og i grunden kun forståelig for den der er bekendt med denne filosofi og den måde, hvorpå den blev videreudviklet af højre- og venstrehegelianere i årene efter mesterens død i 1831. I Marx's version munder den ud i et metafysisk-politisk samfundsfortolkning, som tildeler industriarbejderklassen en særlig rolle i historiens udvikling. Arbejderklassen skaber verdenshistorien, hvorigennem Hegels "almene" realiseres, fordi arbejderklassen ikke repræsenterer en særinteresse: Netop i kraft af intet at besidde, efter at arbejdsgiveren har stjålet alt fra dem, kan de repræsentere det rene, almene menneske.

---

² Marx (1980) og Marx (1969).

³ Se Marx (1982).

Ifølge Marx er naturvidenskaben en produktivkraft, fordi den afføder teknologi, der radikalt forøger arbejdsstyrkens produktivitet. Den muliggør derved et samfund med en overflod af forbrugsgoder, et mål der dog først fuldt ud kan realiseres når skævdelingen af samfundets goder elimineres ved proletarietets revolution. Derimod mente Marx, at den humanistiske tænkning ikke bidrager til samfundets værdiskabelse. Humanistisk tænkning og i det hele taget alt der indgår i den kulturelle sfære er aldrig en "produktivkraft."⁴ Dette betyder dog ikke, at de blot er harmløse foreteelser, således som de nok betragtes i den nugældende optik, luksusaktiviteter vi kan glæde os ved sålænge de ikke belaster vores økonomi for meget. Efter Marx's mening besidder de en stærk ideologisk funktion, og den herskende tænkning i et samfund vil altid være de herskendes tænkning, dvs. en tænkning der implicit støtter denne klasses interesser.

Der er et andet punkt hvor den moderne optik afviger fra de marxistiske rødder: Marx var naturligvis meget langt fra at betragte offentlig aktivitet som uproduktiv. Tværtimod mente han, at industrialismens produktionskapacitet kun kunne komme til fuld udfoldelse, hvis produktionsmidlerne var samfundsejede. Herved undgår man nemlig de jævnlige genkommende kriser, som igennem 1800-tallet plagede de europæiske økonomier, og som lagde produktionsapparatet brak. Hvor liberalister derfor ønsker at indskrænke statens rolle i økonomien mest muligt, så Marx som bekendt samfundsovertagelse af produktionsmidlerne som løsningen på alle problemer.

Noget overraskende har den moderne vestlige opfattelse af økonomien, selv blandt liberalistisk orienterede politikere, altså rødder i Marx. Der er flere grunde til dette, men en enkelt er åbenlys: Vesten blev i løbet af den anden halvdel af det 20. århundrede indviklet i en økonomisk kappestrid med den socialistiske verden. Det drejede sig om, hvem der kunne producere flest biler, traktorer og flyvemaskiner, eller dyrke mest korn, eller udvinde mest stål. Konkurrencen skulle dels vise, hvem der havde den bedste teori om samfundets økonomiske mekanismer, dels om hvem der kunne levere flest goder til deres befolkninger. De to konkurrerede på livet løs, men som det ofte går kom konkurrenterne samtidig til at ligne hinanden mere og mere. De mødtes i en ekstremt materialistisk opfattelse af samfund og økonomi.

Humaniora som produktivkraft i videnssamfundet

Denne materialistiske model af samfundets økonomiske aktiviteter er under opblødning i dag. Dette skyldes ikke så meget nytænkning hos teoretikerne, som en forandring i selve den økonomiske virkelighed. Vi er på vej ind i *videnssamfundet* (det postindustrielle samfund), hvor information og viden, som er immaterielle størrelser, er en central produktivkraft.

---

⁴ Se Marx (1980).

I udviklingen af det såkaldte videnssamfund ligger bl.a., at det fysisk tunge-
ste og mindst kvalificerede (= mindst videnskrævende) arbejde nu er ved at blive
overtaget af maskiner (vi er i dag i en overgangsfase hvor en stor del af det bliver
eksporteret til fjernøsten, hvor manuel arbejdskraft er billig. Men på langt sigt vil
det blive faset ud). Det klassiske samlebandsarbejde fra forrige århundredeskif-
te, symboliseret ved Fords bilfabrikker, udføres i dag på fuldautomatiserede, ro-
botiserede fabrikker.

Den klassiske industriøkonomi var ikke alene baseret på en standardiseret,
manuel produktionsproces, men også på en standardiseret konsumtion. Sam-
lebandsproduktionen var uhyre effektiv til at fremstille ensartede varer i store se-
rier, og den forudsatte et marked der var villigt til at aftage ensartede standardva-
rer. Således leverede Henry Ford sin berømte Ford T i kun én farve, sort; her var
der intet forsøg på at tilfredsstille højt differentierede forbrugerønsker (Ford be-
mærkede lakonisk, at man kunne få hans T-model i en hvilken som helst farve
man ønskede, så længe det var sort). Det forholder sig ganske anderledes i videns-
samfundet: I dette samfund er forbrugerne ikke længere tilfredse med at købe de
samme standardvarer som deres naboer, men efterspørger stærkt differentierede,
individuel tilpassede varer og ydelser. Alle varer tjener et dobbeltformål: De til-
fredsstiller for det første et funktionelt behov, men tjener samtidig til at bekræfte
købernes identitet og særegenhed. Derfor lægger den moderne reklame så stærk
vægt på det individuelle og unikke, alle anskaffelser skal ses som udtryk for for-
brugerens unikke personlighed. Takket være den moderne computerstyrede pro-
duktionsteknologi kan sådanne individualiserede behov efterkommes, idet pro-
dukterne kan fremstilles profitabelt selv i små serier.

Erhvervsfolk har forlængst erkendt denne situation og har søgt at udvikle me-
toder til at følge med i forbrugernes differentierede, og stærk skiftende, præferen-
cer. En vigtig teknik går under navnet "brugerdrevet innovation". Det interessan-
te er, at denne strategi gør brug af humanistisk viden; dette gøres netop klart i en
rapport fra Videnskabsministeriet om humanistisk videns rolle i videnssamfun-
det med titlen *Det innovative humaniora og samfundsvidenskab* fra august 2005.
Dette er bare et par måneder før videnskabsministeren skrev sin kronik, og man
må formode, at han har læst rapporten. I så fald har han imidlertid draget de for-
kerte konklusioner. Det fremgår af rapporten, at udviklingen af brugerdrevet in-
novation trækker på mange forskellige former for humanistisk viden, og baserer
sig på teoretiske indsigter i forbrugeren som et socialt og kulturelt individ.⁵

Videnskabsministerens yndlingsteknologi er it-teknologien (ligesom det gæl-
der for alle forskningsansvarlige ministre i den industrialiserede verden), og det
er især den, han tænker på, når han understreger, at man må vende sig fra hu-
maniora til teknik og naturvidenskab. Men ministeren er blevet misinformeret

---

⁵ *Op. cit.* s. 23.

om, hvad der sker inden for den moderne informationsteknologi, hvis han tror, at fremskridt her hovedsagelig er af teknisk-naturvidenskabelig art. Det er selvfølgelig rigtig, at fremkomsten af computere forudsatte visse rent teknisk-naturvidenskabelige landvindinger, såsom udviklingen af transistorer, chips, etc. Men denne fremgang modsvarer af en lige så stærk udvikling på software-siden; og det er især her, der skal sættes i fremtiden, hvis det skal lykkes at udvikle effektive it-teknologier til erstatning af menneskelig arbejdskraft i mere avancerede funktioner. Den moderne informationsteknologi vil først for alvor kunne indfri sit enorme potentiale, når der udvikles programmer, der tillader computeren at kommunikere med den almindelige bruger i et naturligt sprog som dansk eller engelsk. Dette er et område, som der allerede er investeret enorme summer i (bl.a. af japanerne), men hvor fremskridtene indtil videre har været beskedne. Udfordringerne er da også enorme: Hvert menneskeligt sprog er en udkrystallisering af en hel kulturel erfaringsverden, og forståelsen af et sprog forudsætter viden om den kultur, sproget er indlejret i, og bag ved denne igen et univers af almenmenneskelige erfaringer og færdigheder, herunder centrale kropslige færdigheder. En teoretisk forståelse af de menneskelige sprog vil derfor forudsætte en omfattende inddragelse af et bredt spektrum af humanistiske discipliner, der blotlægger grundtræk ved menneskelig tænkning og dens indlejring i menneskelig kropslig interaktion, i kultur og i social praksis.

Humanistisk viden indgår også i utallige mangeartede servicefunktioner, som muliggør markedsføring af varer og tjenesteydelser i den globale økonomi. Rapporten om det innovative humaniora kommer ind på emnet under overskriften "Den globale virkelighed."⁶ En nyttig funktion udføres således af den humanistiske forskning, som beskæftiger sig med sprog, historie og kultur i andre verdensdele. En sådan viden er vigtig for den måde hvorpå ikke bare danske virksomheder, men også nationen Danmark fører sig frem sig i den globaliserede virkelighed, økonomisk, kulturelt og diplomatisk. Den konkrete viden forudsætter en teoretisk indsigt i hvordan politik, kultur, historisk overlevering, religion, økonomisk aktivitet osv. spiller sammen i samfundsdynamikken og i det enkelte menneskes identitetsdannelse. Som rapporten nævner,⁷ leveres denne viden af humanistiske discipliner som sprogfagene, antropologi, etnologi og historie, og man kunne have tilføjet religionsvidenskab, psykologi, kulturformidling, og mange andre.

Humanistisk viden indgår tillige i ledelses- og organisationsteori. Den klassiske taylorske managementteori fra forrige århundredeskifte, "Scientific management", var baseret på ingeniørmæssige eller naturvidenskabelige synsmåder: Man betragtede arbejderen som en maskine, der kunne fintunes ved at analysere hans aktiviteter ned til elementære operationer, hvis effektivitet så kunne maxi-

---

⁶ *Op. cit.* s. 26.

⁷ *Op. cit.* s. 28.

meres. Dette var ganske rigtigt muligt (om end med store omkostninger for arbejdernes velvære og motivation); men netop i kraft af denne operationalisering kunne disse arbejdsopgaver derefter overtages af maskiner. Tilbage står opgaver der ikke fuldt ud kan udføres af maskiner, derfor er der brug for en form for management der ikke reducerer arbejderen til en maskine. En sådan er da ganske rigtigt også blevet udviklet under betegnelsen "human resources management", og den gør brug af fundamentale indsigter fra psykologi (motivationsteori), antropologi (kulturteori), og andre humanistiske discipliner. Denne pointe bliver specielt aktuel når det drejer sig om den moderne "knowledge management", dvs. ledelse af højt kvalificerede forskere i den moderne vidensøkonomi med henblik på at stimulere skabelse af ny viden. Også dette emne kommer rapporten om det innovative humaniora ind på, under overskriften "Innovation og kreativitet."⁸ Der fremgår her, at problemet bl.a. kræver en forskningsindsats inden for pædagogikken.

Sammenfattende kan det således konkluderes, at den humanistiske viden i dag er en vigtig "produktivkraft" i det moderne postindustrielle samfund, som det da også dokumenteres af Videnskabsministeriets rapport. Denne rolle er på ingen måde uforenelig med "fordybelse og lærd refleksion", som Videnskabsministeren synes at mene. Tværtimod er disse akademiske dyder nødvendige for at de humanistiske fag fuldt ud kan indløse deres potentiale og yde deres maksimale bidrag til det nye vidensøkonomi.

Ideer vi lever på

Det billede der herved fremstår af humanioras natur og rolle er imidlertid stadig for snævert. Ligesom det ville være en forvridning at se naturvidenskab udelukkende som en leverandør af teknologi, er det forkert at se humanvidenskaberne alene som leverandør af serviceydelser til samfundsøkonomien.

Historisk betragtet har humaniora ydet afgørende samfundsbidrag af en langt mere abstrakt art end det der indgår i produktionen, nemlig til udviklingen af samfundets bærende etiske og politiske principper. Det drejer sig om fundamentale størrelser såsom selve den demokratiske styreform, der sikrer den almindelige borgers deltagelse i statens styrelse, og om retssamfundets fundamentale elementer såsom religionsfrihed, ytringsfrihed, retssikkerhed, og mange andre.

Disse principper tages i vore samfund for givne, og vi skænker dem normalt ikke mange tanker. I forbindelse med krisen omkring Muhammed-tegningerne kom de dog frem i forreste række, og især ytringsfriheden stod i fokus. Princippernes rolle som fundament for vores samfundsordning blev stærkt understreget, f.eks. fastslog Venstres politiske ordfører, at forsvaret af disse principper er vigtigere for det danske samfund end dets økonomiske interesser.

---

⁸ *Op. cit.* s. 32.

Vi har alle i skolen lært om den lange historiske udvikling, hvorigennem disse principper blev stadfæstet i de europæiske samfund. Den omfatter bl.a. de store konflikter imellem kristendommens hovedretninger i 1600-tallet (tredivårskrigen), der afsluttedes ved den Westfalske fred i 1648, der indstiftede religionsfriheden; den Franske Revolution, der søgte at etablere et politisk system baseret på universelle menneskerettigheder; napoleonskrigene, der udbredte revolutionstidens idealer til de andre europæiske lande; de efterfølgende "borgerlige revolutioner" i 1800-tallet, der i Danmark gav os grundloven af 1849 med dens sikring af demokratiske rettigheder og mange andre.

Der er langt mindre bevidsthed om, at disse politiske ideer ikke opstod så at sige af sig selv i den historiske situation, men er konkrete intellektuelle *opfindelser*, der kan ledes tilbage til bestemte ophavsmænd, nemlig oplysningstidens store filosoffer. Fundamentale menneske- og samfundsopfattelser er ikke givne og evige størrelser, men skabes af bestemte tænkere på bestemte historiske tidspunkter (Her kommer pointen i Keynes' citat ind igen). Vores moderne vestlige menneske- og samfundssyn ville være et helt andet, hvis der ikke havde været tænkere som Locke, Rousseau, Montesquieu, Marx og Mill. Det glemmes især, at disse ideer i deres rod er *humanistiske*, altså ideer om mennesket. Oplysningstidens politiske idealer udsprang af en bestemt menneskeopfattelse, nemlig den at mennesket fundamentalt set er et fornuftsvæsen. Som sådan er det autonomt, det kan styre sig selv i kraft af sin fornuft. Det har ikke brug for autoriteter, hverken verdslige eller religiøse, til at fortælle hvad det skal tænke og gøre. Deraf flød forestillingen om et samfund med frihed, lighed og broderskab, hvor dette autonome væsen kunne udfolde sig.

Det manglende blik for disse ideers udspring hos konkrete tænkere hænger atter sammen med den implicite (vulgær)marxistiske optik, i hvilken humanistiske ideer stadigvæk betragtes. Ifølge denne optik er sådanne tanker rent ideologiske, de tjener visse rent politiske interesser, og de der formulerer dem er blotte talerør for disse interesser. I bedste fald ses de store humanistiske tænkere blot som personer, der formulerer tanker som "ligger i tiden" eller i "tidsånden". Naturvidenskabelig viden derimod er ikke ideologisk og samfundsbestemt, den er resultat af enkeltindividets kreative og nyskabende indsats. Dermed bidrager vulgærmarxismen til den almindelige tendens i vores kultur til at se videnskabens fremskridt som resultat af de store geniernes indsats, Newton, Einstein, Bohr og deres lige.

Det skal nævnes, at denne opdeling har været under kritik ikke mindst fra moderne marxister, som har søgt at vise, at også naturvidenskabelige ideer er produkter af samfundsforhold; velkendte navne i denne sammenhæng er Boris Hessen og Alfred Sohn-Rethel. Bestræbelsen går igen i de nyeste forsøg inden for de såkaldte Science Studies på at vise videnskabens afhængighed af samfundsforhold, f.eks.

hos Edinburgh-skolen.⁹ Jeg har i forskellige sammenhæng forsøgt at vise, at disse bestræbelser går for langt, men det er ikke stedet at gå nærmere ind på sagen her.¹⁰ Lad mig nøjes med at sige, at hvor man end lander mht. diskussionen om individets kontra generelle samfundsfaktoreres rolle ved formningen af mennesket tankeverden, må man rimeligvis tillægge enkeltindivider den samme rolle, stor eller lille, inden for naturvidenskab og humaniora. Det slående ved den gældende optik er den store forskel, som gøres imellem de to områder.

⁹ Hessen (1971), s. 147-212, Sohn-Rethel (1970), Bloor (1976/1991) og Barnes (1974).

¹⁰ Se f.eks. Collin (2003), s. 48 - 53.

Faktisk ser man i den herskende forskningspolitiske optik knap nok de store humanistiske ideer som *viden* overhovedet, i det mindste regnes de aldrig med, når man taler om *videns*-samfundet. De er blot en del af den historiske arv, ligesom litteraturen, kunsten og de fredede bygningsværker, og ligesom disse er de statiske og inerte, ikke noget levende der kræver tilførsel af nye impulser og nye ideer. De kræver blot respektfuld bevaring.

Et slående udtryk for dette ligger i den tiltagende kanonisering af den kulturelle og politiske arv, som vi for tiden oplever i Danmark. Vi har allerede en kulturkanon, hvori de vigtigste kulturelle frembringelser er blevet sakraliseret, og en demokratikanon er på vej. Den konkrete anledning til disse tiltag er værdikampen imod islam, men hele projektet ville næppe være muligt, hvis man ikke i forvejen havde en opfattelse af dette humanistiske tankegods som noget afsluttet og færdigt. Man tænker det ikke som stadier i en igangværende proces, men som afsluttede produkter, en facitliste.

Anders Fogh Rasmussen – historiens afslutning?

Selv hos personer der er fuldt bekendt med den humanistiske tænkning, som ligger bag vores moderne vestlige samfundsform, er opfattelsen den, at der ikke er plads til og i hvert fald ikke brug for nye tanker om menneske og samfund. Udviklingen er kommet til sin sluttetilstand, vi er nået frem til “the end of history”.

Et godt eksempel på dette er Anders Fogh Rasmussens bog, *Fra socialstat til minimalstat*.¹¹ Fogh Rasmussens sigte med denne bog er at vise, at liberalismen kan begrundes etisk-filosofisk og ikke blot ved sin økonomiske overlegenhed.¹² I det hele taget understreger han, at politiske standpunkter altid må bygge på filosofiske præmisser.¹³ I den forbindelse gør han rede for, hvordan liberalismen historisk set har rødder i en lang humanistisk tanketradition.

Et etisk grundlag for liberalistisk politik må efter Foghs mening bygge på en indsigt i den menneskelige natur; for etik drejer sig om at fremme menneskelig blomstring, og derfor har vi brug for at vide, hvad der for mennesket udgør dets blomstring (kap. 5). Han går stærkt imod dem, der insisterer på at sætte skel imellem menneskebeskrivelse og etik, og plæderer modigt for en naturalistisk etik, der udleder moralske principper fra menneskets natur.

Et sådant projekt kalder på en bred humanistisk undersøgelse af mennesket, der inddrager filosofi, psykologi, antropologi tillige med historie, kunstvidenskaberne, sprogvidenskab mm. For man kan næppe forstå mennesket uden at betragte dets frembringelser, som er genstand for de sidstnævnte videnskaber. Desuden må man tage højde for, at menneskets natur er fleksibel og giver plads til at mennesket former sig selv via den kultur, det frembringer.

---

¹¹ Rasmussen (1993).

¹² Rasmussen *Op. cit.* s. 7.

¹³ “.. al politik bør have sit udspring i filosofi”, Rasmussen *op. cit.* s. 9.

Overraskende nok indskrænker Fogh sig til det bidrag der leveres af filosofien. Vi får en redegørelse for moralfilosofien fra Aristoteles til John Rawls og Robert Nozick. Konklusionen på gennemgangen er, at menneskets natur især konstitueres af dets fornuft, og at mennesket i kraft af denne fornuft essentielt er autonomt og dermed *frit*. Heraf følger umiddelbart en etik: etikken skal helligholde menneskets ret til *liv*, dets ret til *frihed* og dets ret til *ejendom*.¹⁴

Det er slående, at Fogh Rasmussen øjensynligt mener, at næsten to et halvt årtusinds humanistiske tænkning vedrørende menneskets natur – Fogh starter som nævnt med Aristoteles – kan koges ned til et rent etisk normsæt: Alle filosoffernes dybsindige debatter om den menneskelige natur kan forkortes væk, de var blotte mellemregninger i en kalkule, der tjener til at opstille et alment moralsystem. Dette moralsystem viser sig ikke overraskende at give den liberalistiske samfundsopfattelse og den frie markedsøkonomi en særlig status.¹⁵

Det er endnu mere slående, at Fogh tilsyneladende mener, at humanistisk tænkning i dag har tilendebragt sin rolle som leverandør af indsigter i menneskets natur. Den har ingen opgave i henseende til at udvikle nye ideer om menneske og samfund i fremtiden. Fogh Rasmussen vil ikke benægte muligheden af nye ideer om disse emner; men han ser ikke en kilde hertil i humanistiske studier. I stedet er deres ophav *kunsten*, især skønlitteraturen. Bogen indeholder et helt kapitel om kunstens funktion i denne sammenhæng, men ikke et ord om humanistisk forsknings fremtidige rolle (kap. 13, betitlet *Kunst skal give liv*).

Foghs fremstilling af ophavet til vores fundamentale indsigter vedr. menneske og samfund er ganske paradoks: Der gives først et rids af de humanistiske ideers historie, som stort set ikke nævner skønlitterære forfattere, men hovedsagelig filosoffer. Men fra og med det indeværende punkt i historien kommer nye ideer øjensynligt ikke længere fra humanistiske tænkere, men fra kunsten.¹⁶

---

¹⁴ Rasmussen *op. cit.* s. 99 f.

¹⁵ "Markedsøkonomien er det eneste system for bytte og handel mellem mennesker, der tillader mennesket at leve som menneske." Rasmussen *op. cit.* s. 113.

¹⁶ Man kunne indvende, at jeg her overfortolker et skrift som når alt kommer til alt blot er en politisk pamflet. Således er Foghs ærinde med kapitlet om kunstens rolle især at mistænkeliggøre den daværende socialdemokratisk-radikale regerings kulturpolitik, der beskyldes for at holde kunsten indespærret i en "fangekælder" (s. 219) med sin politisk motiverede, målrettede støtte. Fogh stiller i udsigt, at en liberal regering vil ophæve denne statsstyring og i stedet udsætte kunsten og kulturen for markedets stimulerende påvirkning, hvilket efter Foghs mening vil styrke kunsternes skaberkraft. Men selv om Foghs bemærkninger utvivlsomt har et sådant polemisk sigte, er og bliver det bemærkelsesværdigt, at han vælger at rette sin kritik imod kulturpolitikken og ikke imod undervisnings- og forskningspolitikken. Den mest plausible forklaring er, at Fogh betragter den førstnævnte som en væsentligere bidragyder til menneskekundskab end den akademiske forskning.

Hvis Fogh havde set nogen rolle for den humanistiske forskning, ville han i det mindste have ofret nogen plads på dette emne. Han kunne gøre dette uden at svække bogens polemiske tone, idet det skinner igennem, at Fogh også ser universiteterne som domineret af den socialstatslige tænkning; de kunne derfor have kritik behov.

Det skulle være overflødigt at fastslå, at filosoferne ikke pludselig er ophørt med at fundere over etikken grundprincipper, og at samtlige humanistiske fag stadigvæk, fra hver deres synsvinkel og med hver deres metoder, arbejder med at lægge brikker til det store puslespil der hedder forståelsen af menneskets natur. Grunden til, at Fogh mener det modsatte, må derfor alene søges i den optik i hvilken han betragter hele dette felt. Den er, som beskrevet ovenfor, rent retrospektiv: Den humanistiske europæiske tankeudvikling er fuldbragt og er kulmineret i en menneskeopfattelse og et værdisæt, som et objektivt og endegyldigt sandt, som Fogh stadigt indprenter os i bogen. Der står derfor ikke mere arbejde tilbage at gøre her.¹⁷

Det genmanipulerede menneske

Betydningen af fortsat humanistisk grundforskning bliver især slående på baggrund af, at vi inden for et overskueligt tidsrum vil være i stand til at ændre selve den menneskelige natur ved ændring af den menneskelige arvemasse. Dette er en epokegørende udvikling, som gør det presserende vigtigt at forstå mennesket og den måde dets forskellige evner hænger sammen. Den biokemisk-genetiske betragtning, der ligger bag kortlægningen af den menneskelige arvemasse, forudsætter at menneskets evner er adskilte komponenter, som kan udskiftes uafhængigt af hinanden, ligesom man sammensætter en bil. Men al humanistisk forskning tyder på, at menneskets intellektuelle, følelsesmæssige, kunstneriske, sociale etc. færdigheder er intimt sammenvævede. Denne sammenhæng kan kun forstås igennem en omfattende, tværdisciplinær humanistisk forskning.

Situationen minder i høj grad om menneskets indgreb i den fysiske natur: Denne har skabt grundlæggende ændringer i miljøet, som vi først nu, efter en hektisk tværvideenskabelig hasteindsats, begynder at forstå. Usikkerhederne i miljøpolitikken skyldtes ikke mindst, at jordens miljø udgør et hele, hvor alt hænger sammen. I dag står vi på tærskelen til tilsvarende dybtgående indgreb i den menneskelige natur, men med muligheden for at opruste forskningsmæssigt for at komme udfordringen i forkøbet. Karakteristisk nok er der ringe interesse i det politiske system for at støtte denne forskning, og, ejendommeligt nok, heller ingen opmærksomhed blandt flertallet af humanistiske forskere om den udfordring vi her står over for. Vores samfund har derfor et ekstremt "humanistisk underskud", hvor vi snart bliver i stand til at manipulere med den menneske-

---

¹⁷ Foghs bog er åbenlyst stærkt påvirket af Francis Fukuyamas *The End of History and the Last Man*, (Fukuyama (1992)), hvis dengang netop udkomne danske oversættelse Fogh da også henviser til. Det er bemærkelsesværdigt, at hvor Fukuyama ser menneskets stærke selvhævdelsestrang som noget, der kunne true den demokratiske stat som historiens stabile sluttetilstand, ser Fogh meget mere positivt på dette karaktertræk og betegner dets modsætning, en stærk altruisme, som "slavesind."

ge natur på et naturvidenskabeligt-biologisk grundlag, men vil savne et humanistisk beredskab til at forstå de ændringer der kan forventes heraf.

Der rejser sig også afgørende etiske spørgsmål. Som Fogh selv rigtigt understreger, baserer etikken sig på menneskenaturen (om end ikke i den forstand, at den førstnævnte direkte kan afledes af den sidstnævnte, men sådan at den pålægges visse begrænsninger af denne). Dermed bevæger man sig ud på gyngende grund, etisk set, når man går i kast med det dristige for ikke at sige hasarderede projekt at ændre selve menneskenaturen. Man kan ikke længere henvise til træk ved den menneskelige natur som ledetråd i projektet, idet det altid kan blive indvendt, at netop dette træk er et som vi bør ændre, ikke bevare. Det er svært at se hvilken målestok der kan henvises til for at afgøre en sådan uenighed.¹⁸

Smagsdommere?

Foghs argumentation illustrerer på slående måde humanioras på én gang centrale og udsatte stilling i samfundet. På den ene side indeholder hans bog en stor cadeau til humaniora, idet det klart siges, at politik skal baseres på filosofi (og per implikation andre humanistiske discipliner der undersøger den menneskelige natur). Ud af humanioras billede af mennesket kan der så formes politiske idealer. Foghs egen redegørelse viser, hvorledes dette historisk er sket mht. helt centrale elementer i vores menneske- og samfundsopfattelse. Men i det øjeblik de politiske idealer forstener til faste, ubetvivlelige dogmer, bliver denne tætte forbindelse et faremoment for humanistisk forskning: Eftersom de politiske menneskeidealere nu ligger fast, er der ikke brug for yderligere udforskninger af men-

---

¹⁸ En glimrende redegørelse for disse problemer findes i Fukuyama (2002). I sin bog tager Fogh Rasmussen for så vidt stilling til problemerne, idet han simpelthen erklærer, at videnskaben må afstå fra genmanipulation, der ændrer menneskets natur (Rasmussen op. cit. s. 213). I lyset af dette er det ironisk, at Fogh-regeringen så stærkt arbejder for en forøget forskningsinvestering inden for bioteknologi, der har gen-modificering højt på sin dagsorden.

Det er tankevækkende, at Fogh sammesteds i sin bog antyder en generel skepsis over for den videnskabelige udforskning af mennesket: "Mennesket har en natur, og mennesket kan derfor ikke bare reduceres til modellervoks i hænderne på natur- og samfundsvidenskabsfolk" (s. 213; se også s. 89). Her fremstilles det som om det er videnskaben, der manipulerer med mennesket, ikke de forskellige offentlige og erhvervsmæssige interesser, der gør brug af denne viden. En konsekvens af denne opfattelse kunne være, at videnskabelig udforskning af mennesket i det hele taget er uønsket i fremtiden. En mere rimelig konklusion ville være, at sådan forskning skal ske i fora der ikke er snævert koblet til økonomiske interesser, såsom offentligt støttet grundforskning i universitetsregi. Fogh-regeringens politik går imidlertid tværtimod ud på at øge koblingen imellem vidensproduktion og praktisk-økonomiske interesser (imellem "forskning" og "faktura"), herunder inden for bioteknologien.

Under alle omstændigheder burde Foghs skepsis over for udforskningen af mennesket ikke ramme humanistiske studier, der ikke leverer redskaber til at ændre den menneskelige natur; disse kommer derimod fra den "hårde", molekylærbiologiske forskning.

nesket for at udvide billedet. Tværtimod er sådan udforskning uønsket, idet den kunne rokke ved de politisk etablerede sandheder om mennesket.¹⁹

Jeg tror ikke, at politikere bevidst og systematisk ræsonnerer baglæns fra konklusion til præmisser på denne måde. Men politikere oplever ganske ofte, at deres initiativer kritiseres af akademiske eksperter ud fra humanistiske og samfundsvidenskabelige standpunkter. Dette resulterer konkret i, at sådanne personer mistænkeliggøres og anklages for at "politiserer", hvilket der er talrige nylige eksempler på. På det mere principielle plan håndteres problemet – dette er min tese – ved, at politikerne implicit fornægter muligheden af, at humanistiske forskning kan have en sådan samfundsmæssig rolle. Dette gøres ved at man anlægger en rent retrospektiv opfattelse af humaniora mht. disse fundamentale spørgsmål, og i øvrigt skubber humaniora hen imod en rent økonomisk-instrumentel rolle i fremtiden.

Det er i denne sammenhæng værd at tænke på, at de klassiske politiske hovedpositioner, socialisme og liberalisme, begge baserer sig på menneskeopfattelser, der stammer ca. fra midten af 1800-tallet. At mene at der ikke skulle være brug for videre indsigter i mennesket svarer til at mene, at der ikke er brug for nye transportmidler efter fremkomsten af damplokomotivet, en anden frembringelse fra midten af 1800-tallet. Det kræver åbenlyst en meget stærk fortrængningsmekanisme at hævde noget sådant. Det er denne fortrængningsmekanisme, der taler, når politikerne atter og atter spørger om, hvad humaniora egentlig drejer sig om, og hvad de leverer til samfundet.

Problemerne med at få anerkendt humanioras rolle i det danske samfund på dette, det mest fundamentale niveau er således generelt, og skyldes ikke blot at vi pt. har en liberal regering. Humaniora har også under tidligere, socialdemokratiske ledede regeringer måttet stå skoleret over for skiftende ministre med ansvar for universiteterne og forklare, hvad humaniora går ud på, og hvad deres nytte er. Et eksempel er Ebbe Spang-Hanssens fine lille bog, *Kulturbblindhed*.²⁰ Bogen er, som det fremgår af forordet, inspireret af en opfordring fra daværende Undervisningsminister Ritt Bjerregaard til humanister om at forsvare sig og forklare hvad de egentlig laver. Det hører åbenbart til de universitetsansvarlige ministres faste repertoire at lufte undren over humanioras opgaver og nytte. Det skal bemærkes

---

¹⁹ Det er fristende at nævne et enkelt punkt, hvor den moderne forskning har kastet lys over et tema, som er centralt for Foghs argumentation. Dette er spørgsmålet om, hvorvidt altruisme er et træk ved den menneskelige natur. Fogh polemiserer stærkt imod en sådan opfattelse, han opfatter altruisme (som han undertiden betegner "slavesind") som et træk der pådattes os af en bestemt ideologi. Moderne evolutionistisk orienteret psykologi har imidlertid påvist, hvorledes et sådant træk kan opstå i den biologiske udvikling og i denne forstand kan tilhøre menneskets natur og genetiske udrustning; det samme gælder dyr. I overensstemmelse hermed er "slavesind" efterhånden blevet påvist hos utallige dyrearter. (Et centralt tidligt bidrag er Dawkins (1976)).

²⁰ Spang-Hanssen (1976)

i forbifarten, at noget sådant næppe kunne ske i de store europæiske kulturnationer, hvor man har en stærk bevidsthed om at tilhøre en levende humanistisk tradition; især er franskmændene stolte af deres intellektuelle, og der er til enhver tid en generation af "Nye Filosofer" som nyder offentlighedens opmærksomhed. Et spørgsmål fra en fransk minister med ansvar for universiteterne om, hvad humaniora mon går ud på, ville blive betragtet som en tilståelse af, at vedkommende ikke var kvalificeret til sin stilling.

Mennesket natur

Da Alexander Pope i 1733 i *An Essay on Man* skrev de linier, som står som motto for denne artikel, satte han forskning om mennesket i kontrast til teologiske spekulationer: Det var en opfordring til at fundere lidt mindre over Guds væsen og lidt mere over menneskets. Siden da har universiteterne ændret sig radikalt: Det som vores arbejdsgiver beder os om at levere er ikke længere præster, men i stedet ingeniører; og det teologiske fakultet er ikke længere det centrale, men har forlængst overgivet denne status til de naturvidenskabelige og tekniske fakulteter. Men Popes slogan er fremdeles gyldigt: Der er stadig brug for at minde om, at det vigtigste for mennesket at studere dog må være mennesket selv.

Der bør ikke lægges skjul på, at mange humanistiske skoledannelser af mere "konstruktivistisk" art ville tage stærkt afstand fra enhver sådan tale om menneskets natur, og fra forsøg på at klarlægge den. Med inspiration fra Foucault o.a. ser de mennesket som et rent kontingent væsen uden nogen essens, formet alene af historiske, variable faktorer eller "diskurser". Iflg. sådanne skoledannelser kan humanioras rolle på det mest grundlæggende plan alene være at levere samtididiagnostik og kulturkritik. En mere konkret, empirisk baseret variant af dette standpunkt findes hos socialpsykologen Kenneth Gergen, der betragter selvet som en social konstruktion.²¹ Efter min opfattelse går sådanne synspunkter for vidt i den totale plasticitet som de tilskriver mennesket; specielt synes de at underkende de meget stærke kognitive mekanismer, som mennesket må besidde for så vidt det betragtes som et væsen, der formes af den sociale kontekst, det fødes ind i. For selve afkodningen af denne kultur, især via sproget, er en intellektuel kraftpræstation, som forudsætter stærke medfødte kognitive redskaber. Det er da også karakteristisk, at forestillingen om en menneskelig natur står stærkt blandt kognitionsforskere og andre humanister, der beskæftiger sig med den basale menneskelige sprogevne og de dertil hørende kognitionsmekanismer.²²

---

²¹ Gergen (1994)

²² Pinker (2002)

Termen “natur” er måske uheldig, fordi den har konnotationer, som går langt ud over hvad en moderne bestræbelse på en videnskabelig, humanistisk forståelse af mennesket behøver at forpligte sig på. Der er ikke tale om at bestemme en menneskelig “essens” i aristotelisk forstand; ikke engang om at fastslå en kontingent “naturlig” klasse (“natural kind”) af den slags som Kripke og Putnam har introduceret i sprogfilosofien og videnskabsteorien.²³ En sådan forudsætter nemlig, at den givne klasse er klart distinkt fra andre naturlige klasser; og der er grunde til at tro, at ingen biologiske arter (species) kan leve op til dette, eftersom det strider imod den grundantagelse om udvikling igennem små, gradvise trin som ligger i Darwinistisk udviklingsteori.²⁴ Hvad der forudsættes er alene, at der kan gives en teoretisk ramme inden for hvilken menneskets egenskaber kan forklares; herunder de forskelle som eksisterer imellem nulevende mennesker og tidligere hominider, men uden at der forudsættes nogen skarp skillelinje imellem *homo sapiens* og tidligere former. Det siger desuden sig selv, at en sådan bestemmelse af mennesket nødvendigvis måtte give plads for, at mennesket er et kulturvæsen, der i høj grad formes igennem samfundets påvirkning; en væsentlig del af teorien om menneskets “natur” måtte være helliget de mekanismer, hvorigennem mennesket tilegner sig denne kultur.

Fortolkende eller innovativ?

I det hele taget må det indrømmes, at humanistiske tænkere ikke selv har hjulpet synderligt med at skabe et adækvat billede af den humanistiske forsknings rolle. Et indflydelsesrigt bud på en humanistisk selvopfattelse kommer fra hermeneutikken, især i den udformning den har fået af Hans-Georg Gadamer.²⁵ Ifølge hermeneutikken er humanistisk tænkningens rolle at formidle imellem den moderne livsverden og den historiske arv som den viderefører. Der opstår intet afgørende nyt inden for humaniora; den er altid blot en videre artikulation af “virkningshistorien”. Dette hænger også sammen med, at humaniora ifølge Gadamer ikke egentlig er videnskabelig, den sætter os ikke i stand til at forholde os objektivt til den idehistoriske sammenhæng af traditionelle værdier og ideer, som vi står i, fordi den altid og uundgåeligt er forpligtet på disse.

Hermeneutikkens modpol i det akademiske humanioras selvopfattelse udgøres af den kritiske teori. Den tilhører den marxistiske tradition og ser hovedsagelig humanistisk tænkning som redskab for ideologiske bestræbelser. Den akademiske humanistiske forsknings rolle er da at være ideologikritisk, det drejer sig

---

²³ Se Kripke (1980) og Putnam (1975)

²⁴ En god diskussion findes i Lakoff (1987)

²⁵ Gadamer (1960)

om at afsløre punkter hvor samfundets herskende ideologi er undertrykkende og menneskefjendsk.²⁶ Det bemærkes, at også ifølge denne opfattelse er humanistisk tænkning ikke egentlig nyskabende og kreativ. Den er ganske vist ikke, som hermeneutikken fremstiller den, rent passivt og konservativ; men den er stadigvæk blot reaktiv, idet den udelukkende udgør en kritisk, korrigerende instans over for udviklingen. I sin yderligtgående marxistiske version, som spillede en betydelig rolle på universiteterne i 1970'erne, udgjorde denne tænkning en dogmatisk, konservativ faktor, og på ingen måde en formidler af en ægte kreativ rolle for humaniora.

Dogmer versus en levende diskussion

I konfrontationen med islam er vores vestlige humanistiske og politiske ideer blevet kogt ned til slogans, der kræves hyldet uden eftertanke. Den bagvedliggende menneskeopfattelse og alle mellemregningerne er udeladt, idearven er reduceret til en ren facitliste. De borgerlige frihedsrettigheder bliver ført i marken imod den islamiske trussel som en religiøs besværgelse, der skal mane truslen i jorden. Det minder ikke så lidt om den måde hvorpå man i den muslimske verden forholder sig til sine dogmer, og fører korancitater i marken imod den store fjende.

At opfatte de politiske frihedsrettigheder som vores vestlige samfunds dybeste idégrundlag er imidlertid at forveksle de vestlige samfunds styrke, den levende intellektuelle diskussion, med de konkrete ideer, som denne tradition har frembragt i løbet af de vestlige samfunds historie. De borgerlige rettigheder og demokratiske principper er vældige tankemonumenter langs den europæiske histories vej, og de fortjener fuldt ud den agtelse vi giver dem. Men de er ikke identiske med selve den tanketradition, der frembragte dem; dette ville svare til at forveksle den græske oldtidskultur med de templer den har efterladt, eller den kristne tradition med katedralerne. Det virkelig enestående i vores vestlige kultur, og vores vedvarende styrke, er, at vi udviklede samfundsmæssige rum, hvor der ubundet af politisk magt og af religiøse dogmer kunne tænkes tanker om hvad mennesket er, og om hvordan samfundet kunne indrettes for at skabe plads til dets udfoldelse. Disse frirum fostrede igennem vores vestlige samfunds historie et billede af et frit, autonomt menneske, og i forlængelse heraf politiske idealer, der udkrystalliseres i vores principper om politiske rettigheder. Men endnu vigtigere end disse principper er den frie tænkning, der skabte dem. For denne proces kan og skal udfolde sig også i fremtiden.

---

²⁶ Habermas (1968)

Menneskets selvfklaring

Hermed skulle den humanistiske universitetsforskning mest grundlæggende rolle i den humanistiske fødekæde ligge klar. Humanioras opgave består, på det mest fundamentale niveau, i at klarlægge menneskets natur. Dette gør den ved at udforske mennesket selv og dets frembringelser; for mennesket er et væsen der eksterialiserer sig i kulturprodukter, og som delvis skaber sig selv igennem disse.

Humanioras indsigter bevæger sig ud i samfundet ad mange kanaler. Nogle humanistiske forskningsresultater er tilstrækkelig konkrete og operationelle til at de direkte kan markedsføres og ende i en faktura. Andre indgår på mere indirekte måde i servicefunktioner, der bidrager afgørende til værdiskabelsen i det moderne videnssamfund, som jeg omtalte indledningsvis. Endnu andre er mere abstrakte, men ikke mindre vigtige, eftersom de bidrager til den måde hvorpå vi tænker om os selv ikke blot som mennesker og samfundsindivider, men også som danskere, europæere, kvinder, mænd, liberalister, socialister, etc. De bidrager med andre ord til vores selvopfattelse og selvidentitet. De bevæger sig ud i samfundet via undervisningssystemet, den populærvideenskabelige litteratur og skønlitteraturen, foredrag, osv. En af de mest oversete veje, hvorigennem den bevæger sig ud i samfundet, er igennem dannelsen af politiske partier og deres programmer. Herigennem omsættes menneskeopfattelser til politisk virkelighed. Denne sammenhæng er på en gang humanioras store udmærkelse, og dens akilleshæl, fordi den giver anledning til konflikter på grænsen mellem det politiske system og forskningsverdenen.

Disse konflikter er særligt prekære i dag, hvor respekten for universiteternes autonomi er forsvundet, og hvor de underlægges en ministeriel kontrol, der er mere strikt end den, som kirken udøvede over Københavns Universitet igennem de første par hundrede år af dets historie. Den pt. gældende forskningspolitik søger som nævnt at presse humaniora over i en rent økonomisk-funktionel rolle, og den har taget meget stærke styringsinstrumenter i brug for at nå dette mål. På forskningssiden er der en nedprioritering af grundforskning til fordel for strategisk forskning, hovedsagelig af naturvidenskabelig-teknisk art. Dette forstærkes af en organisatorisk reform, der er enestående i verden, nemlig en sammenlægning af universiteter og sektorforskningsinstitutioner, som Videnskabsministeren gennemførte under betydelig offentlig opmærksomhed. Dette muliggør en stærk styring af universitetsforskningen, idet det nu er muligt for ministeren at pålægge universiteterne at arbejde med bestemte forskningsprojekter, såkaldte myndighedsopgaver. Der foreligger indtil videre ikke præcise retningslinier for og begrænsninger af ministeriets mulighed for at pålægge sådanne opgaver.

På undervisningssiden er der en stærkt pres i retning af at lade fagenes indhold og studenteroptag bestemme ud fra beskæftigelsesmulighederne. Dette kan lyde som almindelig sund fornuft, men hvis kravet føres igennem helt ned på fagniveau, betyder det en trussel imod de fag og de studieelementer, som ikke primært giver de studerende konkrete jobkompetencer, men snarere indfører dem i hele

den vestlige kulturelle tanketradition. Det er pudsigt nok den selv samme tanketradition hvis vigtighed ustandselig fremhæves i forbindelse med "værdikampen" imod islam; i andre sammenhæng må den imidlertid opleve at blive mistænkeliggjort under navn af "dannelse". I øvrigt har Videnskabsministeren sikret sig et meget effektivt våben i denne disciplinering af fagene, nemlig et Akkrediteringsråd, der skal tage stilling til fagenes skæbne baseret på kvalitet og "relevans". Dette kunne være en fordel hvis armlængdeprincippet blev overholdt. Men de fleste observatører venter, at dette nævn vil blive bemandet af pålidelige personer, som vil gøre ministerens oprydningsarbejde for ham.

Overordnet benytter forskningspolitikken sig af et meget effektivt og elegant administrativt instrument, nemlig de såkaldte *udviklingskontrakter*. Disse er formelt set frie aftaler imellem ministerium og universiteter, indgået af ligebyrdige parter. Da ministeriet imidlertid samtidig kontrollerer universiteternes økonomi, er dette en ren fiktion: Ethvert udspil fra ministeriet til kontrakternes indhold udgør "et tilbud universiteterne ikke kan afslå". Dette gør det muligt for ministeren at udøve stram styring og samtidig bedyre over for offentligheden, at han kun gør, hvad institutionerne har bedt ham om.

Fragmentering eller helhed?

Ikke alle problemer kommer dog udefra, humaniora må også udvise selvransagelse og indse at man selv har bidraget til miseren. De humanistiske fag er talrige og uhyre forskelligartede med hensyn til deres konkrete forskningsgenstande, teoretiske synsvinkler og metoder. Dette skaber en opsplittethed, der gør, at en bevidsthed om de dog alle bidrager til et fælles, overordnet projekt er meget svært at fastholde i det daglige. Der er heller intet i uddannelserne, der kunne skabe en sådan bevidsthed. Det nyligt indførte fagelement, Fagets Videnskabsteori, kunne have tjent et sådant formål, men alle forsøg på at give det et mere alment indhold, herunder at levere et samlet perspektiv på humaniora og sammenhængen imellem de forskellige discipliner blev effektivt modarbejdet af fagene, der sikrede, at det nye studieelement udelukkende kom til at beskæftige sig med det enkelte fag selv. Muligheden af en fælles faglig bevidsthed gik tabt.

Jeg tror, at de fleste studerende inden for naturvidenskab kan levere et kort og klart svar, hvis man spørger dem om, hvad de studerer, på det helt overordnede plan, og hvad sådanne studier praktisk skal gøre godt for: De studerer naturen, og dette studium muliggør beherskelsen af naturen som redskab for menneskets velfærd. Humanioras stilling i samfundet vil være usikker, så længe der ikke findes et tilsvarende fælles fagbevidsthed her, og så længe der ikke som en selvfølge falder et tilsvarende fyndigt svar: Vi studerer *mennesket*, og dette studium bidrager til at afklare, hvori menneskelig trivsel og blomstring består, og hvordan de kan virkeliggøres i samfundet.

Litteraturliste

- Barnes, Barry (1974) *Scientific Knowledge and Sociological Theory*. Routledge & Kegan Paul, London
- Bloor, David (1976/1991) *Knowledge and Social Imagery*. University of Chicago Press, Chicago,
- Boserup, Mogens (1976) *Deres egne ord*. København: Akademisk Forlag
- Collin, Finn (2003) *Konstruktivisme*. København: Samfundslitteratur/Roskilde Universitetsforlag
- Dawkins, Richard (1976) *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press
- Francis Fukuyamas (1992) *The End of Hisory and the Last Man*, London: Penguin.
- Fukuyama, Francis (2002) *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*. London: Profile Books
- Gadamer, Hans-Georg (1960) *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1960.
- Gergen, Kenneth (1994) *Realities and Relationships*. Cambridge, MA: Harvard U.P.
- Habermas, Jürgen (1968) *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp
- Hessen, Boris (1971) „The Social and Economic Roots of Newton’s *Principia*”, i “*Science at the Cross Roads*”
- Keynes, John Maynard (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Cambridge: Macmillan Cambridge University Press
- Kripke, Saul (1980) *Naming and Necessity*. Oxford: Basil Blackwell
- Lakoff, George (1987) *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press, 1987, kap. 12
- Marx, Karl (1980) “Vorwort” til *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, i *Marx/Engels Gesamtausgabe*, bd. II.2, Berlin: Dietz Verlag
- Marx, Karl (1969) *Die deutsche Ideologie. Marx Engels Werke*, bd. 3. Berlin: Dietz Verlag 1969.
- Marx, Karl (1982) *Ökonomisch-philosophische Manuskripte*, i *Marx/Engels Gesamtausgabe*, bd. I.2, Berlin: Dietz Verlag
- Pinker, Steven (2002) *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*. London: Penguin.
- Putnam, Hilary (1975) “The Meaning of ‘Meaning’”, i K. Gunderson (red.), *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. 7, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Rasmussen, Anders Fogh (1993) *Fra socialstat til minimalstat*. København: Samleren
- Sohn-Rethel, Alfred (1970) *Geistige und Körperliche Arbeit*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp
- Spang-Hanssen, Ebbe (1976) *Kulturblindhed*. København: Gad

Finn Collin, f. 1949. Mag. art. i filosofi fra Københavns Universitet 1974, Ph.D. fra University of California at Berkeley 1978, dr.phil fra Københavns Universitet 1985. Lektor i filosofi ved Københavns Universitet 1993, professor siden 1998. Har især arbejdet med sprogfilosofi samt humanioras og samfundsvidenskabernes videnskabsteori. Vigtigste publikationer: *Theory and Understanding. A Critique of Interpretive Social Science*. Basil Blackwell, Oxford, 1985. *Social Reality*. Routledge, London, 1997. *Meaning, Use and Truth*. Ashgate, Aldershot 2005. Med Finn Guldmann.

